

Landskap: Skåne (även Småland) Upptecknat av: Emil Jönsson
 Härad: Luggude (även Svanerke) Adress: Hornborg
 Socken: Väsby (även Hanneå) Berättat av: Emil Jönsson
 Uppteckningsår: 1934 Född år 1861 i Väsby

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

(Större delen
av bälsmallen
för kreatursjuka-
domar räns
efter en sopp-
torkning från
1745,
se sid. 105
och 149)

Uppteckningen rör

Husdjuren, Skydd och Ljukdomar
Kor och hästar. De gamle böndernas omvårdnad
 om sina husdjur var något, som i enångt och mycket, nästan
 helt och hållet utgjorde rak motsatsen av det det borde vara
 enligt senare tidens begrepp och praktik. Med avseende på
 ljus, så fanns det inångtet "Mans" (fåhus) der det enda
 ljus, när dörrarne var lyckta, var det som lyste genom
 springor vid dörrar och "lämmar" (ett slags mindre luckor att
 öppna om man ville ha mer lys och luft). Men oftast var
 ett enda litet fönster, högst en aln i fyrkant, anbragt å ena väg-
 gen i fåhus och stall. Men det lycktes ej vara så noga, om
 glasrutorna vore ersatta med träreuter eller halmviskor.
 Dock ansågos sådana bönder, av de andre bönderna, för slarviga.

och odugliga i synnerhet om de jämt hade kalmariskor i fö-
sterna. Vid utgårdslingen (Nokningen) måste ju dörren
öppnas, och likaså vid mjölkning, måste antingen en dörr
eller någon län öppnas för insläppande av ljus. Hästarne
hade sina spalter i samma rum som de andre djuren (fä-
kreator och fjärr) men någon gång i särskilt stall, och då hade
drängkammaren sin plats vid sidan om häst-stallen.

Att märka är, att fäkreaturens och fjärens rum, kallades
för "Manset", men hästarnes (om de hade särskilt rum) för stall-
et. Ljusförhållandet i stallen var lika dant som sagts om
"manset" (fähuset). Vad luft-tillgången beträffar, så
blev det aldrig synnerligen bränt i sådana stäta hus, om än
gödseln ibland vid oväder fick ligga inne i flere dar, ty över
alla stallar och fähus fanns intet brädloft, utan runda
'gälla-stänger' som kallades "åsaträ", så tätt placerade, att
hö kunde läggas på dem, och utgjorde taket, loftet, i stall och
fähus. Här i Småland kallas det för "slyngat" och det bär

sta höet lägges der opp, att förbrukas som vår föder och
kallas för Flynga-hö. Åsa-trä, 4 a 6 tum; men Gällastänger
över ladorna 3 a 4 tum tjocka. Detta var benämningen i
Skullen i Skåne, men i Småland kallas de för Planor, Gälla-
planor och Flyngasplanor, och i Norra Åbo härad, kallades de
för Läkta-trä eller Prangler. Höet som packades och även
av sin egen tyngd hoptrycktes var likväl genomsläppande
för den varma luften i fähuset, så att man om vintern kun-
de se utan på taket, var kreaturen voro inhylda, ty snö,
eller "rimfrosten" var avtöad på taket över der stall och "man-set"
var beläget. Eldning i fähusen förkom aldrig. (I Dalarne och
övriga norra Sverige eldas i ugn och kokas föder i fähuset). Ren-
ligheten i de gamles fähus i Skåne var ganska god i allmän-
het. Visserligen togs inte mycket hänsyn till gödselns för-
varing, men inom fähuset var man ganska ordningsam
med daglig utgödsling och rengöring. Golvet i bäsarne var
av packad jord under fä kreatur och får, men av ekplank

eller stenor under hästarne. Ett trä bakom alla bäsar-
ne, bäsbalken, inom vilken jorden packats. Se tum nedan
detta trä och även ner om golvytan, lades en plankan,
"Skövl"-plankan (med härtk.) på vilken gödseln fördes i hop med
"Mäge"-skövlén (härtk.) togs med "gräpsen" (grepen) och lades i en
"Mäge-bör", och kördes ut om den öppna "mägedoren" (örrén)
o. k. gödselgugg. Fanns aldrig i Skåne. Endast i Småland
har jag sett sådant. I stället för mägeplanka kunde även
användas släta stenar, men blev aldrig så jämnt att ta med
sköffeln på. Övriga golvet bakom kreaturen och rängar var
vanligen stensatt med små runda stenars stenar. Låväl göd-
selrännan, som bildades av den nedlagda plankan, som sten-
or golven, sopades efter utgödslingen, måkningen, varje dag
en gång med en grov huggad riskväst av björke- eller av vi-
degrenar. Vit kafs-sand av samma art som ströddes på stu-
gugolvet, ströddes på stenoren i stall och fähus. Både göd-
selgrepen, "gräpsen", och sköffeln (i flera församlingar "Skövlén") voro

av trä; endast trä, huggjorda. På 1870-talet begyntes med järn
beslä såväl sköffeln framkant, som spetsarne på gräva-
hornen med järn och snart därefter övergick man till
grepar och sköfflar av bara järn. Man hade också spadar
något skåliga, av trä, med en järnkant rundt om. Lervägg-
arne kalkades inne i fähus och stall, någon gång, men det
sluts av genom fodres transporterande och kreaturens åverkan.
Uttem på husen måste lerväggarne årligen kalkas, annars blev de
födersvar av regnet. När fähuset var städat, spindelväven
bortsopad från gällastängerna, loftet, väggarne vitkalkade,
golvet rensopat och beströdt med vit sand, så voro de gamles
fähus rätt hemtrevliga, om än de ej voro mycket ljusa, men
detta var nog ej så skadligt för kreaturen, ty deras ögon van-
de sig vid skymningen; men helt andra orsaker ästadkom-
mo sjukdomar hos djuren, vilket framdeles kommer att be-
traklas. Gärdens familj bodde aldrig i fähusen, men på de
större gårdar hade djurskötaren en "koj" eller en bås, med säng

slädder, der han kunde sova om natten. Men på de min-
dre hemmanen, de vanlige bondgårdarne, der familje-
medlemmarna själva skötte kreaturen, bodde de alltid
i det vanliga boningshuset. Men vid utflyttningsgårdarne,
i förra hälften av 1800-talet inreddes en drängstuga, vid
sidan om hästarstallet, der såväl sönerna som drängar
och djurskötare på stället, hade sina sovplatser, och
derifrån var aldrig någon direkt utgång, utan genom
stall eller fähuset, just för värmen som inkom derifrån.
Ty eldstad var aldrig i drängkammaren. Ladugårdsluf-
ten ansågs, till och med av läkare, som mycket hellosam
och välgörande för bröstsjuka. Jag har också sett exempel
på många gamla "röjtare" (ryktare) som varit djurskötare
i all sin tid mest, och blivit mycket gamla. En gammal
sväger som flerfaldiga gånger blivit "hjäl-stängad" och "i-
hjäl-trampad" (värpad) och bräckt ryggen och är 15 år äldre
än jag, samt är ännu frisk och kry, således 88 år gammal.

Lack vare det friska ladugårds-klimatet. "Gamla tider skulle fäkreaturen fodras minst fem gånger om dagen. Vid kl. 5-6 hö och halm i blandning. kl. 8-9 hackelse med drank eller mjöl, gröpe, kl. 11-12 vatten och hö, kl. 3-4 hackelse med drank, mäsik eller gröpe (av havre) kl. 7-8 halm av vårsädes halm. (Hästarna lika ofta, ifall de voro inne). De fingo råghalms hackelse, som blöttes med vatten i en stor bräde hö, "blödderhon"; på hackelsen ströddes gröpe eller och gavs hel havre i krukban på torr hackelse. Om kvällarna fingo de, förutom hackelsen, kl. 7-8 även hö till nattfodret, men hästarna skulle även fodras en gång snitt på natten, med en portion hackelse som var till nytta i "blödderhon" i hackelshuset framför hästarnes kruk-bor. I den tiden då husbehofs-bränningen varade hölles drank på hackelset och skulle då anses för kraftfoder, men sedermera då i detta fanns att tillgå användes mjöl av kapse korn eller ärtor, som ströddes och röddes ibland

med vatten blött, bestänkt, hackelse, som gavs fäkra-
turen i hoar hemmagjorda "ko-kruklor", av bräder, en aln
och sex tum långa, med en tvärså på midten. Dessa
kruklor sattes till var och en ko i hennes bås, oppåt väggen.
Alltid stodo de större fäkraturen med huvudet vänt mot vägg-
en, så att man fick gå bakifrån fram och sätta kruklorna
till dem, ävensom att lägga till dem hö och halmfoder.
Hö hade de gamle endast vildt ängshö. Därför voro
de aldrig benägna att dika ut vattensluka marker, ty der
väkte gräs av sig själv och blev således gröda utan att vä-
ga utsäde och skötsel derpå. Flöskogarne väkte också
gräs och som den odlade arealen var en obetydlighet i jäm-
förelse med skogs- ängs och odlad mark, så var höhöst-
naden den betydligaste och mest tidsödande skörden.
Deruppå vinnlade de sig särskilt om välberging med
sådan omsorg, som numera aldrig förekommer. Ett sär-
skilt sätt som icke nu beaktas, är just att de gamle gjorde

höstackarne så oföntligt stora och välsatt (vilket också skyddade mot väta) att endast två stackar förmåddes lagas på ett parlass. Genom dessa stora stackar fick höet en jäsnings och svettning som förskaffade det en konungslukt och smak som aldrig erhålles i nutida platta små höstackar. Hö ansågs därför som det kraftigaste fodret och blandades i den sämre halmen för att kunna räcka vintern igenom, ty till våren måste, isynnerhet dragarne, oxar och hästar fodras med mera oblandat hö. För att höet icke skulle torka igenom och förlora aromen i ladan och på gällan, så begagnades en hökrok av järn, en spets med en hulling på sidan och medels smidd hylsa fastsatt på ett $\frac{3}{4}$ alm långt skaft. Man drog ut höet så att laget blev lodrätt avkapat, som en vägg tvärt av, derigenom publicades inte sammanpackningen så att luften kunde intränga och torka så mycket. Även ansågs höet bliva drygare derigenom och förslog bättre att strö i bland halmen, om det var utdraget och uppläst med

Skriv endast på denna sida!

vara den bäst
ygghalm) der
halm bättre
en skars mest
tingo dock nö-
För något hö om
ned mjöl av
och böror
och hornmjöl
ngen der på
beströddes
der "grövgö" och
krubban, sattes
nliga krubba
då att krea-
Om drank
rördes i utan

mjöl. Fären fingo dagligen lövkävar, som antingen
trädde på en i midt i färahuset ned satt slät spetsig stör,
och byttes om med en annan käve när löven plockats av
den föregående; eller också sattes lövet rundt om upplöst i kring
väggarna i färkätten. Rörne lövkävar ansågos kraftig-
ast, derefter aspe, vide och björkelöv. Dock var lövkäva-
skörden beroende av skogs- och verkningen till bränsle om
efter hösten, ty skogen var gammal grov skog, som endast
kunde skattas på löv genom träfällningen till bränsle eller
för odling. Vid föoderbrist tillgreps den vanligaste me-
toden, som var att lösa av kabmtaket av dräkt av la-
dugårdshusen, samt använda detta att jemte råg och mjöl
branka eller koka råg, till föder åt kreaturen. En enda
gång såg jag på en större gård, Nyrup, hurgödseln efter
gårdens 20 tal hästar, samlades i ofantliga stora trä-
kar, der det beströddes och hoprördes med mjöl och råg
samt utfodrades åt fåkreaturen, tills de kunde kom-

ma ut på bete. Jäghan ej bestämt komma i häg, men
det var nog, 1869 ty, 1868 var svår missväxt. Däremot
sa var det mycket ont om i Tuillasocknarne och an-
vändes icke. Aldrig användes något onedel varigenom
kreaturen skulle äta mindre, såsom lut, varigenom ma-
gen skulle dras i hop, eller annat, ty dålig matlust
blev det nog av ändå, genom dåligt opassande föder. I sin-
dre mängder kunde hästar äta ny kalfstäng. Som strö
användes alltid, om tillgången var god, halm, "bos", ofta
huggen med bredya till långt 4 a 8 tumms hackelse, men
även korn-agner, lin-skivor och löv, som kunde anskaffas
i stor myckenhet. Torvströ begagnades aldrig och fanns
ej heller i Tuillasocknarne några torvmossor av det slag
som på andra håll. I Småland hackades grannis och
ströddes med, och lades ibland gödseln i gödselhögen, samt
ströddes bak kreaturen med sand och grus, men aldrig
jag såg att de använde torvströ, här som är överflöd på

mossar. Men deremot "kräts" de ut under kreaturen,
de v. s. grävde djupt, alltså djupt, ner i jorden, en gång om
året, i kreatursbåsarna, och den jorden ersattes med
annan matjord, som hemfördes från "rymarken" (ut-
marken) och fyllades i båsarna igen under kreaturen.

Gödselvärdet var den sämsta möjliga. Det "måka-
des" (gödsledes ut) visserligen varje dag, så vida inte
något förfärligt väder eller allt för stark köld var för
hand, så man inte ville öppna dörrarna mer än nödigt.

Gödseln kastades ut i en hög "ma-kull", som endast utgäm-
nades till fjöl, eller om kröllopp och begravning, förekom,
ja till och med om man visste brud- eller begravnings-
skaran skulle tåga förbi gården, brukade några jemna
ut och tillpynta gödselhögen medels till blandning av tång,
halm och jord, så att den bleve fyrkantig och rätt opp i sidorna,
och såge stor ut, men dess emellan gynnades gödseln mest
ut av hänsen och svinen. Gödselstaden utgjordes av en för-

Skäret är en Småland

Lagård ... Söndersbo

1932 Västby ... Hammar

4162

Opt. Emil Jönsson
född 1861

14

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

-djupning i marken, "gödsel-korran", som med tiden
blev allt djupare år efter år, så att om efterhösten, då
gödseln var utkörd till rågen (vete hade de inte i början
av 1800-talet ända till 1850) samlades en massa regnvat-
ten, ofta mer än almdjupt, så att "korran" var en liten
trevlig insjö för gäsar, ankor, och småpoikarne. Men jag såg
också på många ställe, stora ställe, der de hade en avlopps-
ränna från "korran" ut i vägdiket, så att inte det samla-
des vatten i gödseln. När "korran" blev för djup, genom
att botten upplöstes och kom att följa med i gödseln när
den lätstes, så dragarne hade vänt att "nä" med lasset
uppuur densamma, så kördes i fyllning av stenkolsaska
lera, sand eller jord. För att inte "korran" skulle kunna
urgrävas djupare och djupare, så var det några som sten-
satte botten så att inte vagnshjulen skuro ner; men då
ansågs besvärligare att sköfpla botten ren för gödseln.
Vidskepliga åtgärder vidtogos av flera olika slag, för

att bringa lycka och tremat för all framtid i stall och fä-
hus; men det grymmaste av allt var bruket att nedgräva
levande djur i jorden under fähuset. Ännu på 1860- och 70-talen
var denna olyckliga vidskeplike kvar hos några. En nabo
köpte en stor hundvalp av min Fara och bekände att han
grävt den levande ner i jorden i fähuset, för att kreatur-
en skulle komma att trivas. Men jag har heller aldrig se-
nare förnummit att folk brukade sådant; men ordspråk
et "här ligger en hund begravd", höres ofta ännu, även det inne-
bär ej samma betydelse som för. Nu menas hellre att något
olycksbringande sättyg måtte finnas där en hund ligger begra-
ven. Att sätta stäl, t. ex. av gamla liar, knivar, saxar över
och under dörrarne, samt uppspihanda av häst skor, dödsfisk-
traskator, kajor, kräkor, ugglor eller hökar, över stalldörrarne
troddes vara bra för något, men jag tror de flesta gjorde det
när tillfälle gavs, av en slags gammaldags vana, utan att
egentligen sätta någon lit det till. En smed i vår by,

abs! LPP!

hade en trollkärning, till mor i Bärslov, hade av hen-
ne lärt ett säkert sätt att utestänga alla tiuvar från hus-
en. Han gick av sin mor, en slags svart frö, som kallades för
"Debetesfrö". Detta jämte kryssade "Corallbär", som kunde köpas
i butiker, för de ansågos även skapa bunnst på jättesatur.
Detta skulle instoppas i gäs eller hörs pennor och lack-
as tätt så att "fröblandningen" ej föll ut, varefter ett hål
skulle borras vid var sida i alla dörrkarmar och fönster-
karmar samt lämmar, och i hålen skulle gäs- eller hörs-
pennor instoppas, varefter en träplugg skulle slås i hål-
et och skäras slätt, så kunde aldrig tiuvar gå igenom för
att stjåla. Men för att kreaturen skulle trivas, hade
samma kärning lärt sin son, att man skulle skapa
litet kvicksilver i likadana pennor som till dörrar och
fönster användes, samt lackas för, samt borra hål och
sätta in en penna i var ända och en i kuckbens kant
framför djuren och slås en träplugg i som till dörrar och

Skåne
Luggude hd ären Smålands
Väsby Sn ären Hammen
1934

4162
Född 1869 i Väsby.
Fördes Emil Jönsson
Rönnebo

17
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

fönster gjordes. Tjura bönder på 1860 talet, förutom
smeden själv, gjorde på det viset och aldrig kom det
några tjurar och stal, men det hade nog inte orsaken den
i. Hiärthjul på taket, lades upp för storkar skulle kom-
na bygga bo medels att få fäste för sina pinnar i ett hjul
och ansågs bringa tur till allting om storkar byggde sitt
bo på något av taken i gården. Man ville dock placera,
om möjligt, storkaboet på lämpligt ställe, ty såsom i Väs-
by prästgård, der storkaboet var på en brygghuslänga
just vid gaveln der vägen gick förbi in till kyrkogård-
en. En kyrkokesökare gick der förbi och blev hela hans
kostym, hatt och rock, nedsmutnat genom storken, så att
mannen måste då nödtorftig avtvättning i prästgår-
den och avstå från kyrkokesöket den gången. Några
särskilda iakttagelser om nattskydd, eller placering med
huvuden i väderstreck, (ty kreaturen kunde stå runt väggar-
ne i rummet) eller överträdande av förbud om plundring.

av fågelbon gjordes ej. Dock ansågs för skadligt att förstöra svalbon inunder ladugårds-taken och om katten tog svalor, så skulle han komma att vantrivas derefter. En säker nattvakt i alla bondgårdar var bandhunden, som ibland brukades släppas lös i den kringbyggda gården och då tordes ingen glänta på porten ins och på hundens röst kunde märkas om fara var ä färde. Icke heller betydde namnen på kreaturen något angående tur eller tro-
nad. Fjörnas svans, när den blev för lång på taglet, skars av med en kniv om vintern, men om sommaren fick den växa lång, för flugornas skull. Rita kors över länder på kor som skulle kava, gjorde somliga gummor ännu 1880. Aldrig hörde jag talas om någon, som själv skodde sina hästar, utan det skulle bysmännen göra, ty häst-skor och söm funnos ej att köpa, utan måste smidas och lemnades dertill, av bönderna oftast gammalt järn, så att smeden kom hem till dem i gårdarne och skodde. Måttet på häst-skiorna visades ge-

ACC. N:R.

4162

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Upptecknat av:

Härad: Adress:

Socken: Berättat av:

Uppteckningsår: Född år i

Uppteckningen rör

Skriv endast på denna sida!

1762

-rom gamla skor, som och svetsades i hop, två stycken gamla till en ny. Därför hade de en gäta: var det var för likhet med en smed och en so (sugga)? Svar: ja, de kunna båda göra nytt av gammalt, ty om en so får fast en skit, så äter honden och derav blir en ny skit, och om en smed får fast i gammalt järn så gör han nya hästskor av gamla. Smeden tror jag inte gjorde något kors med kniven under hoven. Sjukdomar på kreaturen hade i den gamla tiden från 1700 talet givits besynnerliga namn och ännu besynnerligare botemedel. Namn på hästens sjukdomar t. ex. Mattleda, Qvarkan, Qrickdrag, Förstoppelse, Durchlopp, Skabb, Saselbrött, Ej Stalla, Stäkrans, Wagebn, Blodspett, Överben, Källar, Wattusot, Svarta Starren, Vita Starren, Stakning, Mask, Hosta, Dåliga hovar. Botemedel som användes för 150 år tillbaka och ännu fram till 1850 a 60 talen voro i bruk bland allmogen. När en häst ej vill trivas. Giv honom in i en "göppen" malt (göppen = skäl av bägge händer) som är

uppblandadt med mäsck, så mycket dyvelsdräck som
en stor ärt, hell smätt sönderkuren, och lät honom der-
på, varken äta eller dricka i sex timmar. Utom detta,
borar du i häcken eller väggen, mist för hästens huvud, och
der han mest håller nosen, ett hålm med en narare, två el-
ler tre tum djupt, i vilket och lägges dyvelsdräck, Camphert
och vitlök. Sedan slås der ovan uppå en pinnar i holet, vilken
måste vara ättkantig, och så inslagen, att den icke lättelig-
en kan tagas ut, dock snå pinnan så passas att han ej kra-
mar sönder det som inlagt är. Eller i Köp på apoteket
Hepar Antimonii. Dela det lostals. Om hästarne visa ringaste
clust eller leda för fodret, eller onan vet att de besväras av mäsck-
ar, eller onan vill att de skola taga till i hull, eller behöva renas
helst så de gått sent på hösten i betet, eller de om våren skola
släppas ut, sedan de ätit dammig och unkit foder; så giver man
dem warera två lod av detta Hepar Antimonii, på det sättet att häst-
arne aftonen förut väl vattnas och stå derpå hela natten utan

foder. Om morgonen der på fuktas $\frac{1}{2}$ stop havre, när dosis är 1 lod, men 1 stop när dosis är 2 lod, vari detta pulver väl blandas eller kan det ock blandas uti keli eller deg, och stickas honom i halsen, varpå man sedan låter honom äta havren, och en timme derefter dricks, ljumt vatten, så mycket han vill; detta vatten tillbjudes honom en gång varje timme till middagen. Om eftermiddagen givres sparsamt foder, antingen en liten tapp hö eller litet havre och hackelse i sender, att de ej må föräta sig. Fördens skull näste man noga undandröjs allt strö. Har någon av krickdrag eller kvarkan mycket ont, eller ock är utnagrad, kan man var 8:de eller 14:de dag, när han rastar giva honom derav. Nyttan är den, att det purgerar dem lindrigt, rensar hela deras blodmassa från alla skadliga fuktigheter genom utdunstning och urin, är den säkraste bot för kvarkan, krickdrag, maskar och många andra krämpor. Det giver hästen derjemte stark aptit, hvarigenom han blir fet, frind och frodig, jämväl av det sämsta foder. Att stoer skola föla

häst-föl. Låt först rida stoet helt svettigt och derpå låter du bestiga henne; NB. det näst ändtligen ske 3 dagar efter "nyttänningen", eller ock närmare i nyet, men tvärtom släpper du stoet till bestigning 3 dagar före fullmånaden och håller henne derifrån 3 dagar för nyttänningen; då föl ar hon stoföl. Härvid bör ock märkas, att bestigningen passas så att hon kommer att föla, när bästa betet är, och även att bestigningen sker vid nordanväder, om det så kan lämpa sig. För Obstruction hos hästar. Stöt rött lack till pulvers och giv det hästen, till ett skecklär i ljumt öl, vilket säkert resolverar. Eller ock, då hästen enkannerligen är förstoppad på "stolgängen", tages en utgåmmal tobakspipa, som är väl genomrökt, och rensas väl, att hon röker lätt. Stoppa henne ordi-
närt med bara stark tobak. Smörj skäftet eller pipändan med bomolja, eller i brist derav, med annat fett. Träd så pipan i bakändan på hästen, sedan hon väl blivit påtänder, då hästen skall med några andedrägter hava pipan ut.

rökt, och få derav öppning. Detta experionent har jag själv sett på, och verkligen rökte hästen snart ut pipan och blev bra. För svullnad på en hästs hemliga ting, som kallas Skapet. (Man må giva akt på att allmogon i den tiden kallade en han-häst (maskulin) för "Häst", men en konhäst (feminin) för en "mär"). Tag nya tegelstenar; gör dem glödheta, och lägg dem på ett bräde, som ej är mycket bredare än stenen, på det du må kunna hålla det på tvärrn emellan hästens bakben, midt under "skapet". Gjut på den heta stenen vin eller ölkätika, eller och getmjölk, och passa det så, att den heta ångan kommer att väl slå upp till "skapet", varföre du och då bör hänga stora täcken över hästens länder, att "ången" ej fåfängt försvinner. Detta bör ske 4 a 5 dagar, och 2 resor varje dag; så förgår svullnad en efter hand. För "svullnad" är "sadeljolen". Vill denna svullnad icke öppna sig själv, så rister du huden upp med en vassuddig kniv, och krämar väl ut varat. Tag sedan bränt sönderstätt alun, varav något slås deruti. Andra dagen brättes

såret rent med vin eller brännvin i vilket Agrimonia och
Wirack är sjudit. Sedan tages musslor, som finnas vid sjöstr-
anden, när rot drages; Bränn dem väl och stöt dem tillpul-
ver. Blanda deribland pulveriserad Wirack och socker. Strö
detta pulver deruti, så blir skadan botad och läkt. Att hela
utvärtes skador av Sadel, eller selebrott. Om en häst blir
beuten på ryggen, deruti dödkött och var sedan börjar visa
sig: så brukas följande, nämligen "Vicktrill" och Åkermönja, av
vardera lika mycket. Inge göra till 4 a 5 lot, som stötes sönder
och slås på ett kvarter vin, vilket du låter tillsammans "sjuda"
i en ny kruka och under sjudningen skummar det väl. När det
ta blivit kallt, tvättas skadan dermed, så blir den ren. Sedan den
är härmed rentvättad, tages örten Oltunga, både med rot och
blanz, "Gädd-käftar och Ehrenpreys", som väl torkas och sönder-
stötes, varav du tager imellan fingren, och strör i såret; så
torkas och helmar det snart. Om en häst, eller annat kreatur
varder stungen av en arm, eller biten av annat giftigt djur

Giv en häst eller en ko in för 18 äre Theriack i vin eller piment
öl; men ett får eller dylikt, för 12 äre. Detta är även försökt,
på en stor hund, vilken vardtormstungen i halsen emot bogen,
så illa, att hela halsen och huvudet blev svullet som en stock;
men han varot efter 24 timmar alldeles god. NB. Han märktes
nog törstig på den tiden; men fick ej annat dricka, än sälomjölke
då en gruselig ond stank gick i präns honom. På annat sätt emot
ormsting. Tag mårssa på en gammal gärdsgård; kattasta
gräs och malärt, något av vardera, vilka kokas tillsammans i
gammalt öl. Sedan rör detta på elden kokat så länge lyckat,
att ungefär $\frac{1}{4}$ del är inkokad, slås alltsammans i ett kläde, var-
genom ölet väl uttrycks i grytan igen. Hårtill stötes Bernstein
eller snarvel en god karl turn, ett skedblad tjära, och ett stycke
talg eller gammalt ister, så stort som ett litet höns ägg, vilket
äter sättes på elden att jämväl kokas upp lyckat, att det bli-
ver väl med varannat sammankokat. När det bliver så lagon-
svalt, att hästen kan tåla det, så hålles hans huvud upp

och hålles genom ett korvhorn 3 skedblad härav i var-
dera näseboran, jämväl strykes härav med en klut, som bli-
vit doppad i decocten, på svulnaden. Derpå rides hästen
varmt, dock icke för hastigt. Han hålles sedan ifrån mat och
drick i 6 timmar. Efter ridningen lages några stånd 4 & 5,
gräses och något suden humla, som kokas väl upp i spisöl
vilket lägges på svulnaden så hett som det kan toleras, se-
dan det är något urvidit, bindes även väl om med andra
klutar, att det hålles varmt, och kan ligga på $\frac{1}{2}$ dygn. Skulle
svulnaden lekapullt icke vara alldeles borta, så rides hästen
något varmt, eller om det är ett annat kreatur, drives det till
motion och utdunstning. För "svulnad" under sadelen, som
ännu icke gått hål och blivit sår. Då är färsk kodynga god,
som blandas med salt och ättika, och röres väl till samman
med varandra, slås sedan över svulnaden, samt väl om-
bindes. Detta bör ligga orört på i $\frac{1}{2}$ dygn, då du skall fin-
na en god verkan. Om det vidare skulle behövas så kan du

äter lägga detsamma på. Eller och om skadan skulle vara
sådan, att håren äro avskurade, samt det yttersta grova skin-
net, men dock icke till röda köttet, utan att derunder är klä-
mt till svulnad, så tages murbruk ur en bakugn eller spisel
vilket stötes smält, vartill sedan blandas ättika, lämnin
och vitan av ett ägg, att det blir som ett plaster som stry-
kes på en linneslut och lägges på skadan. Hjälpur visserlig-
en. För en häst som förryckt sig i tögen, brukas äker-
mörja, örten "svartrot", med rot och blanz, vintergrön, Celado-
nia, Tormentilla, vinterblomma, kattart, hummil-blommor
eller sötblomster, av vardera en handfull, vilka species ha-
kas i dricka, och läggas helt varma uppå, samt fortfares der-
med. Samma kryddor kunna tvänne gånger uppvärmas. Men
hästen måste sine gånger om dagen, helt sakta och försig-
tigt på en jämn väg, häst utföre backa, ridas. Då och då kan
ock försökas, att binda upp den foten på den sjuka sidan,
och så leda honom utför en backe. Heer en häst skall

kunna bibehållas vid krafter och vålmåga efter 20 år.
Tag i april och oktober månader då hästarna äro som
svagast, en skävel eller en och $\frac{1}{2}$ kappa råg, och slå det i
en torr järngryta, om vilken lägges på alla sidor koleld.
Rör allt stadigt däruti, att rågen ej trärbrännes, utan bliv
småningom svart av värmen. Det måste ske lyckt med ett
lock av trä, varpå är ett trindt hol, som spadan sättes ut
varmed rågen röres omkring och öppnas ibland. Då nu den
ne rågen blivit kall; stötes han sönder, och gives åt hästen
deras en handfull, var aften och morgon, då han druckit,
och även på fodret. För öppna sår på hästar. Tag
salt i vad proportion, som du vill. Lagg det i en väl vätt
linneklut och knyt så väl om. Detta lägges i askmörjan,
att och askan står något deröver. Lagg åter en koleld der
på, och när saltet så legat och brunnit en halv tima lages det
ur påsen och stötes till pulver, varas du kan då och då
strö i såret: så blir det godt. Men du måste ibland tvätta

såret med rent källvatten, om det till äventyrs vill
mycket slemma sig. För Ler på hästen. Klipp af
dräpörst håret bårt, på det stället, som leret bitit sig in, det
rogaste du kan, allt in till hullet. Tag sedan Speck-ler,
och red det till i gammalt öl, såsom en murmästare till
reder ler till murning, att det blir som en lös gröt. Bind
sedan av detta tillredda leret på samma ställe, der det
bitit sig in i benet på hästen och ömsa dermed om afton
och morgon; så skall det snart bliva godt. Att lära
känna hästens ålder. På svansen har man det kän-
nemärket, när man griper med fingrarne det närmaste
man kan till livet på "längen", så kännes den första kv-
tan föllas, då hästen eller stoet är fulla 9 år. Den andra
fälles i det 15:de och den tredje eller sista i det 18:de år-
et. Detta slår ej felt, så framt svansen ej varit avhug-
gen, så att när man till 9 år eger pålitliga tecken i
munnen, kan man av desse senare tecken finna åldern

intill det 18de året, då en häst sin bästa tid har öfver-
levat. Mat-leda hos hästar. Har ej hästen mathust, så
tag raspat enetriäd och stötta enebär med salt, ingefära och
villök, och gör derav en deg; linda den kring en betel eller trä-
ns med en klut och segelgam. Detta sättet sedan hästen i
munnen att tugga på en timma om dagen, då han vändes
bakfram i spiltan. Även bör man sticka upp hårmån på ho-
nom. Detta är en åder i övre gommen, på tredje köttvalsens
eller rynkans, nerifrån tänderne räknadt. Denna åder kan
utan tillhjälp av häst-botare öppnas, antingen med en spetig
och vass kniv eller syl, då man ej sticker djupare än $\frac{1}{4}$ tum,
och kan till desto mera säkerhet, sätta en liten fyrkantig
eller rund träbit på sylen, och skjuta den så nära ner till
sylskaftet, att ej mer blir ute av udden än $\frac{1}{4}$ tum. Qvarkan
tag sirap / jumfru och söt mjölk / kvarter. Mjölken bör vär-
mas, men ej kokas. Lå den sedan till sirapen, svalpa väl
om och ingiv på en gång. Annat medel mot Qvarkan. Tag

ett halvt kvarter tjära, en handfull salt, ett kvarter vin,
och upplös med varandra, giv hästen det in och rök tillika
hans hals då och då med tjära. Qvickdrag eller trångbröstig-
het. Trångbröstighet eller qvickdrag kännes deras, att hästen
drager andan besvärligt, dock utan någon beständig feber, att
varje gång hästen drager andan åt sig eller fläsar ut, så sker
det i tvänne slag och med en dubbel rörelse, som tydligen mär-
kes, när man giver aht på bröstets och revbens rörelser: att
andedrägten sker med ett "raklande" och pipande, vilket dock
ej alltid förespaller. När sjukdomen är något gammal och
i hög grad, så är hästen föga eller nyttig. Därför bör man
i tid söka hjälpa den, och det sker på följande sätt: Man till-
-lagar ett pulver av svavelblomma, lagerbär, anis och speteglas-
-lever, av vardera lika mycket. Härav gives hästen 2 lod varje
morgon. Smellertid bör den hava mycket litet hö, och mest
födas med halm och kli, med aninnde den går på gräs, som
är bättre. Ett annat sätt mot qvickdrag. Man giver hästen

in två knivs-uddar pulveriserad himmerklö, väl omrört
uti några skeddelad blod av får eller kalv. Sedan ridet han
varm, dock ej för hårdt. Ytterligare annat mot ~~qvick~~ drag. Tag
en näve pers och koka $\frac{1}{2}$ stop äl, sila och giv hästen in. Con-
tinuera dermed i 9 dagar. Emot durchlopp. Giv hästen
ett halvstop gummad kött-lake, och lät honom derpå fasta
en timma. Emot skakle Färsk bark av akb, hägg och rönn
väl sönderhackad, $\frac{1}{2}$ kvarter av vardera, kokas i tre stop vatten
täppt, till hästen kokat in. Det får varken koka över, ej heller
spädas på. Sedan lagen kallnat fränsilas han och ges det sjuka
kreaturet $\frac{1}{2}$ kvarter varannan dag, i 14 dagar. Detta purgerar
hästen, sedan kan man stryka Temp-linolja på såret. Ett an-
nat medel mot skakle. Giv hästen först 3 mornar ärad linolja
3 skeddelad var gång, och slä sedan kallt vatten på lok och ek-
aska, som står en stund, och sedan silas genom ett klär, der-
på slår man i lutan först för Gruntycke pulveriserad arseni-
cum eller rått-pulver, varmed sedan de skakliga ställena

tvättas. Sadelbrott. Är det endast tillkommit av klämn-
ning, bolas med litet finis-tvål och "krämvin," några gånger väl
intvåladt. Men är det hårt, i.ö. så stort mannsåret, ett pulver av
brända skosulor, eller och göres 2:0 en deg av rågmjöl och salt,
som torkas och brännes till pulver, och strös derav i såret, som
sedan tvättas med salpeter-lut eller urin. Skulnade leder.
Tvättas och ombindas med ett kok av kumla, malört, höfrö, mossor
av gärdsgårdar och hörsdynga, som allt kokas tärpt, i dricka.
När hästen ej får ställa. Höra vissnade rovar uti vatten
och giv in spadet liunt genom nästorrarne. Stäkran.
Träck av svin, helt varm lagen, kokas i mjölk och hålles
varm i hästen. Ömma tänder. Tag vittlök och peppar,
som stötes tillsammans, och gnid tänderna dermed. När
hästen är vahr- eller sur ögt. Tag saltat majsör och
håll det med fingren först i det ena och sedan uti det andra ögat
till dess det smälter. Emot Nageln. Tag peppar och keffel-
krut en ryppa och håll fast $\frac{1}{4}$ timma i den ögonvrån der na-

geln förmärkes. Emot löss. Smörj med en salva gjord av
kvicksilver och ister. Sköra och torra hovar. Tag honung
och ister, lika mycket av vardera, och smörj hoven dermed.
Blöta hovar. Tvätta hovarne flitigt med varm ättika
och kyssa stallet, att hästen står torrt, eller om sommaren
släpp hästen på höglänt bete. Hoftrång. Bestryk hovar-
ne med salva av rödlök och gammalt smör. Sörnstick-
ring. Uti hälet kan man med god förmän drypa, eller på
linneskav inlägga harts och gammalt smör, hophokat, el-
ler sot och äggvita hopblandade. Att fördriva flugor från hä-
star. Man tager fläderblommor, antingen färska eller i br-
st derav, torra, med vatten fuktade, och gnider hästen dermed
väl. Att få en häst fet inom kort tid. När hästen om vartiden
skall släppas på bete, så gif honom på fuktad havre ett skedblad
fullt med sönderstötta ahlnoppar, några dagar ärad, och lät
honom fört i maj månad några gånger simma. Endligt försök
har man funnit följande göra uti Patsen bästa verkan:

1. Öppnar man ådern på hästens hals. 2. Gröpe och häckelse
gives honom, i stället för hö och havre. 3. Gives honom på fastande mage
en boll, av valnöts storlek, bestående av terpentinkäda, ältad med
svavelblomma. Bollen kan, förrän han ingives, kullas i lakritspul-
ver. 4. Tilistis sättes dagligen, som göres av silat hornvatten: deri sl-
ås terpentinkäda med svavelblomma, vilka förut blivit ältade
med ägg-gula. 5. Rökes hästen i nosen med upptänd auripig-
ment. 6. Derpå hänges för nosen en "turnist" med kokhet vatten
uti, att inman drages upp i nosen. 7. Man sprutar in uti nosen
kalkvatten blandat med honung. 8. Sårn inuti nosen penslas med
följande: tag alun och vitriol 1 lod, vilka species brännas. Detta
pulver slås uti ett kvarter rosenvatten. Upplös 1 lod kamfer uti brän-
vin och blanda uti det förra. 9. Mot natten gives följande: tag enbär
svavelblomma, baggsöta och galange-rot 4 lod. Tilverisera och
blanda dessa species, samt ältä dem sedan med honung till
en deg, varav gives en kula av äggs storlek. 10. Nosen smörjes
med sot och aloë, vilka ältas tillsammans med ättika. 11. Skulle

kolik under medikamenternas bruk yppa sig, sättes klistir,
som göres av chamomille-dekokt med salpeter 2 lod och 3 lod tvål
12. En dylik blandning gives hästen även då att dricka 13. Flötter
hetta till, gives honom kulor av salpeter och kamfert, som blan-
das och ältas med honung. När en häst hastigt sjuknar. Om
man ej vet vad honom felar, så tag roten av körvelgräs, lägg
den under tungan på honom, så bör han strax ställa sig
nytt, och stå frisk upp. För stoppning Flötröt lock till
pulver, och giv hästen in ett skedblad serav uti kumit öl.
Öppna Skador, botas, om man trättar dem med saft-
ten av kruus-mynta, eller och sönderstötta körsbärsblad.
Kasta Är hästen torr, vilket man känner på dess rackla-
nör ljud, bör man äderlita hästen, giva honom honung med
litet svavelblomma, intet eller litet hö, men i dess ställe
kli. Är hästen flytande, eller då slem flyter ur näsan, så
botas den med att giva hästen var morgon en pill av swa-
velblomma och älandsrot, 1 lod av varje, gjorda till en

kula med honung. Blodspatt. Blodspatt är en svulst som sätter sig inntill på leden av det bakre knäet eller hansen, och består deri, att äden, som der ligger, har belivit slapp och ger efter för blodet, som spännes den ut, så att äden blir onaturligt större än den borde vara. Härigenom föroreskas smärta, som gör att hästen förer hant styft. När man bliver det varre i sin första början, kan det hjälpas med att gnida det sårka stället med vispad äggvita och alun tillsammans blandade. Man tager 2 lod stött alun till vitan av 5 ägg. Överben och benspatt. Övergentligen ett och detsamma. Skilnaden består allenast deri, att överben sätter sig på frambenen, högre eller lägre nedanför knäet, och hindrar icke hästen stort i sin gång, men benspatt sätter sig på bakbenen, inntill på halsleden, och hindrar hästen i sin gång, när det är stort. Bägge äro bensvärter, som uppkomma av själva benet. Dessa knotor föroreskas merändels av någon stöt, sällan

av invärtas orsaker. När man blir dessa svullnader varse
då de ännu äro uti sin begynnelse, så kan man smörja
dem med en salva, gjord av 4 lod spanska flugpulver, som
röras uti 10 lod svinfett, eller 8 lod linolja, och 1 lod eller 2 mat-
skedar terpentinolja; men äro dessa väster komne till
någon grad av hårdhet, är ej något råd eller medel. Det
äldra bästa bevaringsmedel emot sjukdomar, och mest bepröva-
de medel att bibehålla och förskaffa hälsa och hull åt hästarne
Köppå apoteket Separ Antimonii. Dela det lodtals. Om häst-
arne visa ringaste ohust eller leda för fodret, eller man vet
att de besväras av maskar, eller man vill att de skola ta-
ga till i hull, eller behöva rensas, helst då de gått sent på
hösten givas de gar av ovannämnda mid mjöl ältat. En liten
bit arsenik brukas även givas hästar, men får ej vara
större än halv ärt. Deras bliva hästarne blanka och
fri för mask. Koller av vetendi, ägg och ättika göres
endag, som lägges så varm kan någonsin kan tålas

över ögonen på hästen och tillbindes. Detta uppvärms
änys till lika grad och nyttjas 2-3 gånger om dagen. Ko-
lik hos hästen. Ett kvarter salt köttlake och lika my-
cket ättika eller surt dricka ingivres, eller ock brunt
och en god sup brännvin. Naskar hos hästar. Tag vit-
lök 2 gran, svartel / gran, grovt salt en hand full och
pepparrot, blanda detta väl tillsammans, och giv hästen bl-
and havren att äta. Vattusot hos hästar. Denna sjuk-
dom märkes, om hästen svullnar och vatten är mellan sk-
inn och ben. Tag då enerötter, torka och hacka dem; koka
derav en dekokt, som bör vara hästens endaste dryck, till dess
han blir frisk. Svarta Starren. Denna sjukdom synes
ej utifrån ögat, utan har sitt säte i ögats botten. När der
satt sig någon fluss, och ögonnerven ej är skämd, så kan
han botas; eljest icke. Ådern öppnas på halsen, och ett fint
pulver göres av hassel-ört och hävsten Tarpentum Mine-
rale, som genom en fin penna blåses in i näsborrarna.

som det märkas att hästen kan tåla. Härav komma de i
slutning och flussen borttages, då dermed continueras. Då och
då kan man och geva in 2 lod Hepar Antimonii, som laxerar
och rensar blodet. Wita starren. Den synes utanpå ögat, så
som någon blekhet; kan komma antingen av fjök och slen-
mig blod, som besväranger och upphugmlar ögat, eller ock av för-
mycken fullblodighet. Det som emot svarta starren nyss blev
föreskrivet, är det bästa som häremot kan brukas. När häst
-en blivit huggen med varst gjern. Tvätta såret med varm
urin, leränn skosulor till kol på het tegelsten, stöt deru-
ti och lika mycket alun till fint pulver, strö det i hålet och
lägg en blån-tapp deruppå. Gör detta afton och morgon, och
tvätta hålet rent var gång med varm urin. När en häst
stakat sig. Tag var, beck, harts, serpentin, leumolja, hjört-talg,
lika mycket av vardera, och smält alltsammans väl till
hopa; smörj dermed en linne-lapp, en stopp, så lång som såret
är djupt, och stick derin, som ombytes 2. a 3. gånger i dygnet.

Att utröna om hästen blir gammal. Araberna hava up-
-pat den kunskapen, som de likväl länge hållit hemlig, nemb-
-gen: att hästens näsborrar är en vitrand och in på det svar-
-ta kullet en vit fläck eller djupt hål; ju närmare samma
hål nalkas det vita strucket, desto kortare tid är kvar av hä-
stens livstid. Att förekomma spatt hos fölunger. När
en fölunge toges ifrån modern, så ser man ofta efter att sk-
-ankädrarna stå väl ifrån knylan på knäet och genom en
lång lugt skilja sig derifrån. Är det så kan man vara säker
om att han ej får spatten, men gå dessa ädvor snedt över
knäknylarne, så får han det samma sent eller bittida; då må-
ste man strax slä kull fölungen och avknyta strankädrar
på honom, som sker på följande sätt: När fölungen är omkul-
-slagen på högra sidan, hålles trummen (yttersta nosen) i vä-
-drut av en karl, då han ej har magt att resa sig igen, och
lägge framfötterna samt venstra bakfoten bindes varaktigt
tillsammans och hålles av den andre karlen. På den

högra bakfoten bindes ett rep om karleden och sträcker
ut baktill, så långt möjligt är, och bindes detsamma fast vid
en nedslagen påle eller hålles av en stark karl, att han ej kan
rycka ner samma. När nu allt sålunda är tillagat, så ryper
man skinnet tillhopa längs över skrankådran på det ställe
som hon eljest plägar öppnas, sticker det ihoprypna skinnet
tvärt igenom med en skarp lancett och skär sedan helt och
hållet igenom, så att det bliver två tums öppning längs efter
skrankådran. När således ådran är bär, jämväl av de inre
skinnen friad, som måste ske med mycket försigtighet
att hon ej skadas; så tages en lång och stark synål med en
vaxad tråd, och föres med ägat under ådran, då tråden
drages efter synålen så länge, till dess han är lika lång
på bägge sidor, sedan knyter man av ådran med starka
knular, vilka allesammans tilldrages så hårt som någon
sin möjligt är, och låter man sedrmera ändarne, av tråden
hänga lösa utur säret. Sedan knyter man jämväl utav

samma åder neder om knäet, ungefär 1 finger bredt
 ifrån knylan, ävensom ovanföre skäst är. Derpå vänder
 man om fölungen på venstra sidan och fortfar med den
 vänstra foten som på den högra, och låter man trådändar
 ne på alla 4 ställen hänga uti 1/4 quarter långt och ej röras
 förre än de själve falla utav. Så snart fölungen är all-
 deles läkt, som gemenligen sker på 14 dagar, när man alle-
 nast stryker på någon sårsmörja; så måste man sätta
 kallgjord lut av ke-pink och ek- eller bokaska. Med denna lut
 skola fölungens ben dagligen tvättas i 14 dagars tid, ifrån ho-
 ven ända över knäet upp till 1/4 quarter högre än det översta
 stället varest ådern är avknuten, och måste luten var gång
 ljummas när hon skall brukas. Detta gör omål skaffar
 fölungen sköna tårar och onagra ben, av varjer alla skadelige
 fuktheter, samt uti dess ljustid befrjar honom ifrån Ben-
 spatt, Blodspatt, Mugg, Sprit, och Skäl, med flere benskador,
 fast dess far och mor vore härstammande från själva Jutland

Huru hästar böra skötas och fodras. Om morgnarna
littida klockan fyra gives hästarne det första fodret, nem-
ligen hackelse skuren av hornhalm och ärtalm tillsam-
manblandat. Och onsdan de det uppät, så tages ströhalmen
en bort och fövaras åt snjolk-korna (till foder), samt hästar-
ne välskrapas och stallet göres väl rent. Klockan 6 gives
dem 3 marker hö vardera och då de det uppätet, så vattnas
de. Klockan 9 få de äter 3 marker hö vardera, och ävenledes
klockan 12, samt klockan 3 eftermiddagen. Klockan 4 vattnas
de och kl. 7 få de "foderhemt". Kl. 9 om aftonen lägges strö
under dem, och kastas så mycken avskuren hornhalm i
häcken, som de orka äta ratten över. Således böra verk-
2 hästar skötas de dagar, som de stå stilla; och sparas de
3 marker hö för vardera till de dagar de skola brukas,
då var häst får ett slop havre och 3 kannor fint sönder-
skuren råghalmshackelse, varav dem gives hälften
var gång efter vattnet och höet indelas i stället för halmen

och hornet. Hästarne vattnas således 3 gånger om dagen
 medan de kortaste dagarne äro; men när dagarne äro
 längre så måste hästarne vattnas 3 gånger. NB (nota bene)
 (märk väl). Om man skulle vilja förvandla havren i malt
 -gröpe åt både hästar och föl, hava de derav dubbelt gagn
 och ändå större, om havren gröpes, blandas med drav och
 salt och bakas till bröd åt dem, som och är ganska bekvä
 mt att föra med sig på resor. Fäkreaturens sjukdo
 mar hade många namn såsom: Modstulen, Mat
 -leda, Idisk bröst, Feber, Lus, Slämma, Ej träcka, Durch
 -lopp, Röd sot, hosta, Sommarsjuka, Plogell, Gallsjuka, Fall
 -sjuka, Mångfälls-torkan, Blodmjölkning, Hinna på ögat, Bu
 -kruv, Plen, Wattusot, Eikt, Kramp, Klövhätta, Tränsjuka,
 Emot alla dessa sjukdomar hade de visserligen bot
 medel, de mest besynnerliga och även enkla medel.
 Ett särskildt vantligt preservativ mot kreatursjuk
 -domar var tjära och salt sill, en gång i veckan, eller

prevented?

smör, fänköl, dill, och vitlök, en gång i månaden.
Lot, svavel och krut, tran, senap, liljesticka, (Loastick)
och otaliga andra ingredienser, brukade de gamle
och trodde sig dermed kunna bota alla kreaturens sjuk-
domar, ty "djurläkare" var då ej uppfunnit. Men som
allra säkrast ansågs, att förekomma sjukdomar hos
alla kreatur, vara kvicksilver i krubbans bägge
ändar. De flesta botemedel utgjordes av sådant som
kunde vid varje bondgård, på den tiden, anskaffas, och
fortfor genom tradition i hundratal år. Alla här
uppräknade sätt äro använda sedan 150 år tillba-
ka och troligen ännu längre. För fäboskap, getter och
får ett besynnerligt medel. Tag svampar som växa
på linde-trän. Lägg dem mer eller mindre i boska-
pens dricka, så skall derigenom förekommas åtskilli-
ge sjukdomar. Iven och då du märker, att ett kreatur
vantrives, och mjölken minskas, så tages ett stycke

av denna svamp, som stötes eller skäres helt småt
och givas kreaturet in i hvarmt vatten med litet mjölk
uti. Du skall strax derefter få förnimma en god ändring.
Att fördriva bett från kalvar och grisar. Gryn ale-
nast en liten droppa tobaksolja (det skadar icke,
om oljan är uppblandad med litet gicksilver) på
det stället, på själva hullet, der sådant bett håller
sig, och således ifrån det ena stället till det andra, ef-
tersom denne ohyran flyttar sig; så skola de omsider
alldeles försvinna. Ett annat medel, då ett kreatur
befinnes vara sjukt. Hugg av en orm huvudet och
stjerten till ett halvt kvarter. Torka mellandelen i ugn-
en eller spisen, på ett bräde, helt väl och pulverisera
det, varav du kan giva det sjuka kreaturet in, nämlig-
gen ett gammalt nöt 1 lod, och ett ungt onindre. För
modstulna kreatur och kor, vars mjölk icke är rik-
tig. Tag korn och rågmjöl, samt onalitonalt, lika

mycket av vardera. Lägg härtill litet "libstika",
lyvelstreck, och ett ägg till var kreatur, samt litet
ljära. Allt detta blandas tillhopa i sill- eller ström-
ningslake så tjockt, att du kan taga nävetals derav.
Giv kreaturet härav in; läst om det skedd av matno-
dren själv, en näva, 2 a 3 normar å slag; men det måst
tillagas var morgon för sig. För kor, att de mjölka
väl. Tag torr Cabnus och libstika efter behag, sönder-
skurit, till ett skedblad av vardera. Lägg härtill tvänne
sönderskurna vitlöksklyfter och fint sönderstött swa-
vel, ett halvt skedblad; vilket alltsamman blandas till-
hopa i tvänne göpmar malit malt, som är något fuk-
tadt. Gör vidare även så stor portion till var ko, vilket du
kan bruka då och då, varannan månad; eller var 6. te-
vecka. Förvarings medel mot sjukdomar. Rosta
bröd, och skär i små bitar, så många som kreaturen
äro, och beströk dem väl med smör, fenkol, dill och vitlök

hopprört. Giv dem härav var sin bit en gång i månaden, så länge de höras i väll; eller tjära med salt och en eller en halv sill åt kreaturet, då sillen tjäras och stickes i halsen först, och låter kreaturet den nedvälja, sedan giv en näve salt. Detta ske kan givas ända till en gång i veckan, om man så har råd. Eller innan boskapen utesläppas om våren, giv dem en salt sill, i tjära med ett par klyftor vitlök inlagd i leuken på sillen, ett par gånger i veckan. Nodstulen på kreatur. Tecken dertill är, att kreaturet bliver dagligen magtlöst, olustigt, vill varken äta eller dricka, och der det kommer att stå, står det, hänger huvudet, synes liksom sova, öronen slaka, ögonen rinna, svansen slak och liksom visnen. Kan hjälpas om man tager ägumprur brännvin, $\frac{1}{2}$ stop öl, ett skvirlad stött krus, vilka species blandas, värmas på elden och hällas hett i kreaturet, som derpå hörs eller ledes något och sedan inställas och pålägges ett täcke. Huvudsjuka. Den

här rör av berist på vatten, stark solhetta och långsam
förstoppning, botas om man tager en handfull Timian,
en dito vitlök och $1\frac{1}{2}$ skedblad salt. Dessa ingredienser
läggas i ett quarter vinättika, blandad med ett quarter vatten
då tungan sedermera dermed gnides flera gånger om dagen,
samt kreaturet skäres i örat och svansen, att blodet får
någon luft. Mattleda hos fäkreuter. Igenkännes derpå
att kreaturet litet eller intet vill äta. Ögonen rinna, hu-
vudet hänger, kreaturet står och smäråmar; har gemenlig
en stindare buk än vanligt och oftast intet idisslar. Detta
kan hjälpas, om man tager 2 lod maläts-knoppar, 3 dito sön-
derstätt ekebark, ett dito stött lagerbär, ett dito stött
fänköl och 2 skedblad salt; allt detta blandas med vatten
och kornmjöl till en deg, och rullas till bollar, som givas in
3 a 4 dagar å rad, under vilken tid kreaturet intet får dric-
ka annat än en-lag. Idisla berist. Gnid tungan och gom-
men med salt och ättika. Giv kreaturet derpå ett stop

ljumt vatten med 4 nålar råghli uti, och intet föda
 utan efter 6 timmar givets $\frac{1}{2}$ quarter brännvin, med
 1 lod stött peppar, och åter gnides tungan och gommen med
 salt och ättika, sedan kan man $\frac{1}{2}$ timma derefter be-
 da kreaturet litet hö. Felcer. Kommer av osund luft
 och dimmigt väder, och botas om man klipper kreaturet
 i örat, så att det blöder och blandar svarta eller röda vin-
 bärs-blad i fodret. Emot Löss. Tvätta först de lusi-
 ga ställena med kourin, och bestryk dem sedan med
 en smörja av i-knådat kvick silver i gammalt ister.
Plämman. Tag persilja-rötter och litet victriol, ko-
 ka lyckt i öl; stoppa rötterna kreaturet i halsen och
 håll ölet efteråt. "Ofta försökt." När oien ej kan träcka
 Tag $\frac{1}{2}$ quarter tran och blanda den med ett $\frac{1}{2}$ stop mjölk
 eller öl och gjut in i halsen. Durchlopp. Durchlopp
 för en ladugård, när den insitas, den farligaste sjukdom
 som givas kan, och alla minst av hushållare iakt-tagen

ty längden derav förorsakar rödsot; rödsoten förorsakar en dödlig pest, när den i rättan tid inte botas. Detta är allt med ringa medel botadt, i synnerhet då aktning gives så snart durchlopp öppnas. Man tager lallflarn, river honom på rivjärn helt fin, tager den med salt och onjöl, blandad, och giver vart kreatur så stor deg som ett gås-
 ägg, då kreaturet efter 2 a 3 gångers ingivande, fullkomlig-
 en är helbredd. Emot Rödsot. Tag löv av björk och ek, koka dem i dricka, och giv derav $\frac{1}{4}$ stopp morgon och afton. Eller, om kreaturet får 1, 2 a 3 gånger ett skedblad terpentinalja, cureras det säkert. Hösta. Tag stötta enebär, gör derav en stark lag, blandad med litet malit malt, och giv derav 2 a 3 gånger om dagen, 4 gånger i veckan. Tommar-sjuka. Tag analen senapstranola och brännvin, $\frac{1}{4}$ quarter av vardera, som sammanblandas och gives en 100 $\frac{1}{2}$ quarter och skäljes efter med en jumbu rent brännvin. Är hon förstoppad, lägges dertill en god

fingerring grön veitriol, som av bonden kallas värta
 Ellogell. Lätt hjälpa denna boskapssjuka brukas
 en enepinne som vässes på ändan och dermed sticks
 boskapen i näsborrarna, att de komma att blöda, så går
 sjukdomen bort. Gulsot. Giv venedisk tvål i vatten
 upplöst, att dricka en gång om dagen i 3 dagar. Gulsot
 eller gallsjukan. Igen kännes derpå att ögonen gulna
 och läppen innanpå. Öronen rinna av gult var och kre-
 aturet "dräglar" ett segt gulaktigt slem ut ur munnen.
 Bolas om man tager 1 kuved vittlök, 3 lod hampfrö, 2 lod sot
 samt groblad och vinruta en hand full. Detta hackas
 och stöts, samt kokas lycket i ett stop onennisko-urin, en
 god stund; sedan silas det, och gives om morgonen, sedan
 kreaturet fastat om natten, 1/2 stop av detta kok, och 3 ti-
 mar derefter litet malt och havra, samt sedan om dagen
 hö, och endast en lag, till dryck. Derefter bröstar ryggen
 väl med urin, och tungan och gommen gnides med salt och vittlök

Fallsjuka eller slag. Denna sjukdom kännes deras
att kreaturet faller omkull, ögonen vändas ut och in, mun-
nen drages på sned, och det slår huvudet mot jorden och på-
stär i marken med hornen, samt sträcker benen i främ-
sig och har sig ömkeligen. Här emot taget 50 stycken av
gratia Probatum eller Tillys droppar, samt malörts-drop-
par, även 50 stycken. Dessa slås tillsammans uti litet vatten
hålles kreaturet i halsen, och gives 2 a 3 bollar av mjöl, is-
ter och salpeter, och benen gnidas med brännvin, tills de
löddra sig. Mångfälttorkan. Början av sjukdomen
är den lätt hulpen med 3 skedblad gjäst, ingivens i ljuvt
dricka; men är sjukdomen äldre, så tager man skälpund
venedisk tvål och skaver sönder och smälter över sakta
eld i fem kannor vatten, samt en näve salt. Ges 2 a 3
gångar om dagen, samt en nypa salt på tungan kastad.
Blodmjölkning. Om en ko mjölkar blod, som gerna
händer av vattubrist, drives hon genast i vattnet, allt

upp till öronen, eller i bröst av slikt tillfälle, ges henne
 straxt kallt vatten, och derpå salt och libstiska i drav
 eller malt. Hinna på ögat. Igenkännes av den vit-
 blå hinnan som stiger fram över ögonstenen, och dess
 orsak säges kunna vara damm, stark solhetta, dim-
 mor utur sumpiga ställen, samt agnar, smolk, listeloffjun-
 om. Kan botas om man tager $\frac{1}{2}$ lod fint stött, ingfära och
 $\frac{1}{2}$ lod vitt spanskt salt, sedan detta blivit stött och siktat
 blåses derav i ögat genom en penna. Endel laga socker
 för salt. And-täppa. Botas med en i tjära doppad
 sill och derpå ingiver spad av kokt potates. Ruk-rov.
 Igenkännes derpå, att kreaturet stampar med fötterna,
 lägger sig hastigt och stiger hastigt upp igen, dräglar ige-
 nom mun och näsborrar, vrider ögon och huvud åt ömse
 sidor, liksom att se sig om efter hjälp. Botas om man tager
 $\frac{1}{2}$ quarter brännvin samt kvi ett skott stört, och ingiver så
 mycket som i jumpur derav. Tlen. Kommer av

stark förkylning, och cureras, om man tager $\frac{1}{2}$ lod
ingefära. Detta stötes och blandas i $\frac{1}{2}$ quartet brännvin
och hålles i halsen på en gång; tungan och gommen gnidas
väl med salt, och $\frac{1}{2}$ stopp ljumt enslag gives kreaturet ef-
teråt. Wattusvt. Kännes derav att vatten är mellan
hull och skin, samt i tarmar och mage när kreaturet fly-
ttas och släktas. Botas om man tager lut av en aska $\frac{1}{4}$
vilken utspäres $\frac{3}{4}$ vatten. Häruti lägges sedan 3 a 4 göpna
hli, att ges till dricka morgon och afton. Gikt. Kännes
derpå att lederna svullna och bliva hårda, eller huden vid
lederna drager sig tätt och hård åt. Botas om man tager
svarta vinbärs-blad 4 goda nävar och fläderblommor 2 goda
nävar, vilka hackas, kokas i enslag, 1 stopp, kramas väl ut
och från siladt gives kreaturet hävten om morgon och häv-
ten om afton. Det får brukas en vecka eller längre. Sen-
drag och kramp. De trädar var med korvskinn, som
een om en. äro ihopsydd med, tages till vara, innan

korven skäres sönder och bindes om det stället som har
sändrag. Flör-hålta Bötas dermed, att man ristare
emellan klövarne och på det swullna stället, så att det
får blöda något; sedan ombindes foten med trasar dopp-
ade i salt och ättika, och får ej stiga i vatten med foten.
Sveår kalning. Tag $\frac{1}{4}$ lod bävergäll, 2 lod villök och 1 lod
borax; detta stötes skäres och knådas i en degball, som
gives hon, och der ovan uppå 1 stop varmt öl. Särapparat
Deremot brukas en smörja av osaltadt smör, svavel och
alun, eller äckättika, kränvin och bocktalg hopsmält.
Broms-bulor. Kläckas ej ut, om man bestryker bu-
lorna mot vären, med en salva av tjära och grädde.
Tränsjukan. Giv 1 lod Teriak i $\frac{1}{2}$ stop enslag, varje af-
ton. Swullet giwer. Tag så mycket humle som behöves
koka den med öl, varuti gammal talg, eller ister ligger
som varmt omslaget, eller ofta om dagen påbundet
drager ut swullnaden. Att styrka fäkreatur begagna

de de gamle att koka råg $\frac{1}{2}$ kappe och låta dem äta på engång. Ja till och med hörde jag huru en av gruvor-
lestarne hustru beklagade sig över att hennes man
ej tillfrisknat, oaktat hon hade "kokat råg till honom".
Kreaturens sjukdomar troddes mestadels uppkomma
på något oförklarligt sätt, men om det vore genom de-
menterna eller ej kunde de ju aldrig veta, och någon klar
insigt om sådana orsaker som köld, hunger, stillastående,
vanvård, bristande renlighet, gjorde de sig aldrig fråga om,
utan när inte djuren ville trivas, så kunde de aldrig få
för sig annat än de skötte djuren på bästa sätt och således
måste något sättyg föreligga, oftast genom onda men-
skors förvällande. De visste ju, t. ex. att fårren ej tålte
mycken våta om efterhärten, då de vore ute, och att ej hä-
star skulle dricka kallt vatten då de voro svettiga och inte
hönser födras med kallt drav om vintern o. s. v. Men då
de gjort så väl de trodde och djuren blevo sjuka, så måste

klaka gubbar och gummor ställa allt till rätta igen. I senare tids människor så ju tydligt att de gamles krets-sjukdomar, just uppkommo av de orsaker som förbisågos, ty deras otillräckliga kraftfödertillgångar, i förening med dåliga kreaturs-stallar, ävensom dålig rykt, måste naturligt inverka på djuren. Så t. ex. brukades aldrig att borsta och rykta på kreaturen, kreddtuss-sakar hade de inte att klippa dem när de blevo fulla och hyra och de kor som voro "santa" (sinekor) fingo endast halm, var- före de blevo ofta ytterst magra och nästan lyftas upp på benen. Spannmål hade de inte god om, ty de hade ej mycket odlad jord. Dock tror jag att det ej var stort värre eller så smärre, både vad goding av kreatur, och vidskepeken om djur-ens sjukdomar angick, för 100 år sen (1834) än det var under 20 års tid (1860-till 1880). Betraktar man så den perioden att det just var då England köpte all spannmål bönderna kunde sälja, kreaturen fingo då, liksom i gamla tiden

otillräckligt kraftfoder och kobesättringarne lemnade
en slags mjölk av vilken med svårighet blev smör.
Att utröna orsaken kunde de icke själva, men troll-
gubbar och trollkärningar kunde, och förtjänade bra
pengar. Trollkärningen förklarade att den förste person
som kom till gården, efter det hon rest, den var det som
orsakat att intet smör blev efter kreaturens onjölk och grä-
dde. Derigenom blevo många livstids ovänner. Bären så-
dan trollgubbe eller trollkärning rödde vid smörtjerna
i några minuter, blev det smör, innan man förändrat
fodringen och den behöves ej heller ändras. En handfull ma-
lt och litet salt, var enda ordinationen. Jag hade en Moster
och hennes man, som hade ett hemman i byn, ej långt ifrån
der vi bodde. När så smittan hört över deras oraboars kor
kom den till deras också, så att omöjligen kunde fås smör,
hur mycket än tjernades. De funno då på att bära grä-
ddan till vårt hem och tjerna med vår tjerna, och blev

det då smör som det borde. Men ett, två, tre, fick vi
smittan och då måste vi, som alla andra, även Moster
och hennes man, söka trollkärningen. Sen var inte tal om
annat än der trollgubben och trollkärningen botat, blev smör,
om än inte utföringen av kreaturen ändrades. Faktiskt
måste man löfa sig kör. Ingen ville väl tro, att en
handfull malt eller salt, en gång givet, hjälpte och
verkade i tidens längd. Således kunde vi inte heller finna
ut orsaken och vi trodde inte heller att nästkommande
person var orsak. De flesta andra sjukdomar kunde vi
ju finna ut orsaken. Ex. Der var en man i vår by som
kunde aldrig begripa varför han måste ha folk till hjälp
att lyfta upp sina kor om vintrarna. Han gick till en rik
sväger och beklagade sig. Denne frågade: "Vad forar du mig,
du forar väl för dåligt?" Nej, ja forar med "pantoffler".
Nå ja, få de bara det så det förslår, hur många få de om
lagen? Ja, de få trai (tre). Trai pantoffler te var kor om dagen

Jä, och så kalon. Ja då undrar jag min själ ej frå, att du
får lyfta oppi korna. Orsaken kunde begripas. Men icke
alltid kunde sjukdomsorsaken utforskas, utan då fick
man se på sjukdoms tecken och vad sjukdomen liknade, och
bota med de gamle medeln. Man lagade alltid själv till
medicinen om än en del ingredienser köptes på apoteket.
Mindre operationer, såsom kastrering (gillning) av grisar,
"snittning" (kastning) av suggor, katter, stutar, gjorde hön-
derna själva, men kastrering (vallacking) av hingstar
gjorde Nattmannen, "Rackaren", ävensom slakta och
flå hästar. Han var lika onyckert avskjott därför, som
en skarprättare (lödel). Smågrisarne gillades när de
voro månadsgamla, endast han eller orngrisarne.
Suggorna om eftersommaren då det skulle gödas på dem.
Kalvarne skuras, gillades, vid 3-5 veckors ålder. Katt, han-
kattskars för han skulle stanna hemma. Men hundar
gillades av "rackaren". Sårlätning företogs även av

Skåne
Luggude
1861

4162

W. Emil Jönsson
Skr. H. Jönsson
Född 1861

63

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

erfarne husbönder, vid behov och vissa sjukdomar,
såsom svindel, kring sjuk, då t. ex. svin springa rundt
om mid bakbenen, under det de hålla trynet i ett hål
i jorden. Några läsningar eller ceremonier vid opera-
tionerna kunde nog hända, gjordes, men jag har aldrig
fått reda på annat än att grisar och kalvar beströddes
med "brännes" aska i sären för att torpa och läsning
eller mummel fick jag ej heller veta om det som
berättades av de äldre. Bäran hörde jag aldrig omtalas
men väl mjölkaharen. "Bära", var de gamle böndernas
benämning på när enko kalvade. Den kon ska "bära" då
eller då, och nu har kon "bärid", boret, tydligen efter det en-
gelska Bore (förd) inkommet genom sjöfolkets labrika
förekömet i Fulla sockenarne. Föddel hemmen på enko
kallades också för "Bäranet". I Småland kallas fäke-
turens onule för "Tummen". Mjölkaharen troddes för
vara något bolltyg som kunde skapa hem mjölk och

smör från andras kreatur. Till och med var det en bon-
de i Örnakärrs by som påstod sig ha skjutit en hare
som vid upptagandet visade sig vara en silversked
invecklad i en linne-cerviett. Men det är ju allt
total fantasi och lögn. Man trodde också att jord-
"poggor", paddor, kunde mjölka korna när de lågo och
spenarne voro såra, kunde avhjelpas genom att smörja
kogödsel på spenarne (rättarne) om kvällen och tvättas
dagen efter. Jordpoggor eller flädermöss (flagermöss) tro-
des även om nätterna suga blod ur fjälskreatur, vilket
tillkännagavs derigenom att små fläckar på olika
ställen på kroppen voro skalliga, liksom håret borttaka-
vets så huden var bar. Aldrig hörde jag att några kor
belivit mjölkat av "melkare", men väl av verkliga
tjuvar såväl i Skullen som här. Jag såg också hur en
kvinna som ansågs trollkunnig, gick i "Dymmelveckan"
(den veckan i vilken Kristus korsfästes) in på min åker.

Skän Småland
Eugilde Summelo
Västby Hammar
1754

4162
Bör. Emil Jönsson
8. 1861 Västby

65
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

65

och samlade förklädet fullt med mull samt
gick in och stötte på sin egen åker, hon trodde sig
nog dermed laga en massa av min gröda med det
samma, men jag märkte aldrig att det gjorde något
Maran troddes vara något hemlighetsfullt väsen, som
aldrig någon fick syn på, men som ändå satt och red
på hästarne i stallet om nätterna, samt dervid till-
trasslade man och svar, i oupplösliga kryll-knutt-
ar. Ingenting hjälpte mot maran, varken stål eller gr-
ick-silver, skator, hökar över dörren eller annat. Men de
hästar som reds av maran voro alltså de bästa, och tyck-
tes ej vantrivas derav. Betesgången var före enskif-
tet, så ordnad, att en bestämd dag, skulle byns
företur släppas ut på den gemensamma betes-
marken, som kallades för "fäladen" (ordet är ett ut-
tryck, som härstammar ifrån Danska "Fælles", gemen-
samt om vad som helst, och tyder ej alls på fäjonnen

på Svenska blir det den marken der fjä släppas)
Ännu, sedan varje fotsbredd är odlad, benämnes
de der belägna hemmanen för "på fjäladen", av gam-
mal vana. Varje bonde hade sitt särskilda igenkän-
nings-tecken, bomärket, inskuret i öronen på varje ku-
atur. Äldermannen skulle få reda på, om stängs-
len var i ordning, samt hur många var och en släp-
pte. Man fick ju släppa så många man hade, för-
ty, man kunde inte ha fler än som kunde födas om
vintern. Men det kunde bli en vaktedag för vart kreatur,
så att om byn lät en gemensam vaktepojke, han då
skulle ha mat och logi, samt betaföring, så och så män-
ga dagar på vart ställe, efter det antal större fjä kreatur,
som utsläpptes. Efter enskiftet på 1820 talet, stängdes
snart nog ned stenmurar, var och ens fjälads mark
försig, och då blev gemenskapen, vad det beträffade be-
tesgången, slut. Så länge sambruket av fjälads mark

-en varade och kreaturen utsläppts, så fingo de reda sig ute, med undantag av får med små lam, de finge stå inne tills lammen blevo "fyrtena" (hårdiga). Kreaturen utsläpptes vanligen den 15 maj, och lägo de så i maj, juni, juli, augusti och halva september, ute, men i mitten av september anställdes en vaktepojke till slutet av oktober, ty under den tiden ansågs för kallt för kreaturen att ligga ute om natten. Förut fingo de ej någon annan tillsyn än mjölkerskorna, morgnar och kvällar bestodo. Vaktepojken, "vöjte-häiren", vanligen någon av byns "husare-prågar" (husare som ej ägde jordbruk) skulle blåsa i ett horn, eller en "lur", om morgnen, då bönderna skulle öppna portarne och släppa ut kreaturen på bygatan (derma med stonmurar vid båda sidor) och efter som de samlades drovos de emot betesmarken ett stycke utan om byn. Om kvällen när pojken kom igen med skaran, tutade han

av all makt i hornet eller "luren" och då öppnades åter
portarne, och efter som var skara hände "sin Herras bud-
bär", så veko kreaturen av bygatan ("gudarn") och in var
till sitt. Der togos de hand om av hemmafolket, släpptes
in och bundos med träklavar, och fären och kalvar i sina
"lättnar". När alla kreaturen kommit ur bygatan, gick
vaktpojken hem till det ställe han i tur och ordning, skulle
ha mat och husrum, samt matsäck (skrin) till nästa dag.
Hans kortanta lön var bestämd, antingen viesa styver
för var ko, eller efter hemmantal, t. ex 12 styver på ätt-
ingen. Kor betades inte hemma på åkern, utan någon
som snart skulle "bära" kalvar i några dagar före och efter
kalvningen, men fingo då tjudras med hemmasnödt,
spunnet, lagel- och svina-tor-tjuder, med en vackert
gjord "trä-päl" i gorden och "trä-bilan" om halsen. Tju-
dret kunde också vara av bast eller hampa (hemma
produceradt), men kreaturen ville gärna tugga på dem.

så att det gick sönder. Några vidskepliga åtgärder vid första utsläppet hörde jag aldrig omtalas, men är det högst troligt att sådant förekom på vissa ställen, i det deras vidskepelse i andra fall var hård. Endast en ko från vart ställe och ett får hade "bjälla". Bjälle-kor skulle vara en förständig äldre ko, som kunde vara en ledare för de andra. Likaså ett gammalt stadigt får skulle bära förebjällan. Dessa bjällor togs av om vintrarna och förvarades i huggen huset på vanlig plats. De var smidda av tunnt järn med en liten kläpp, som kunde lätt "dingla" inne i och åstadkom klingande ljud då den stötte emot ytterlockstycket. Här i Småland brukas att låta kreaturet behålla bjällan (kallas aldrig skälla) på hela vintern, men det beror kanske också derpå, att kreaturen ofta släppas ut om vintern när marken är bar eller ringa snö, för att "bita knopp" och spara föret. Fäkodar och sommargårdar brukades ju aldrig i Skånes Kullarsocknar, men här

i Småland brukas på många ställen vara uppfört ett sommarfähus långt ute från gården. I detta hus gå kreaturen ofta rick in om kvällarne eller stark solhetta. Men folk från gården komma dit morgnar och kvällar för att mjölka och släppa om nören och binda och mjölka dem om kvällen. På det mycket varmt, stå de inne om dagen och lösas om kvällarne. Sedan ordning brukas även der kreaturen gå hem till gården. Lika heller var så småga vilken dag kreaturen togos in. Visserligen var vanligen bestämt att utsläppa den 15 maj, och intagning den 1:ste oktober eller "Mikclitid", men det kunde något ändras om väderleken blev otjänlig. Inte hörde jag någon tala om bergtagna kreatur i Skåne, men väl i Småland. Blev någon fö bergtagen så blev den inte till förmånde om kvällen då de hördes hem, och då blev ingen annåd än att byfolk måste gå skallgång, med förande en kobjälla och skramla med, tills kreaturet återfanns. Vanligaste "bergtagningen" var någon

olycks-händelse, t. ex. ramlat i någon gammal torograv
bräckt ben i någon stenbunke, eller blivit stängad av
ett annat kreatur, eller farit villse o. s. v. Men här i Små
Land) släppas ju kreaturen i skogsmarkerna, och göres der-
med stor skada på den uppväxande skogen. Viktiga da-
gar. Om julaften skulle djuren fodras bättre än van-
ligt, och om man ville gå ut i fähuset vid midnatt eller
jula-natten, så skulle man få se, alla fäkreaturen stå
på knä för vår Herre när han föddes (När det kom in
någon om midnatt, så reste fäkreaturen på sig, och må-
ste då stå på knä, några sekunder, ty alla fäkreatur se-
sa sig ned bak-ändan först, onen hästar resa sig med,
främ-ändan, frambenen, först.) De andre högtidsdagar-
ne känner jag intet om i vad mån de vara viktiga eller ej,
men en regel var att den som lät sina kreatur bli
magra innan jul, den kunde sedan, lika gerna lägga
höst, foder vid den ena ändan, bak-ändan, som vid huvudet

ty skadan kunde ändå ej repareras. Bäst var om man
kunde få korna till julakor, ty jula kalv och Påska gris
det gör bonden vis, men jula gris och Påska "kal", det gör
bonden gal" sade de gamle. Den 21 mars kallades för "So-
Bingten", ty då skulle man släppa suggan eller gyftan
till arrend Mattias, den 24 februari, skulle gässen be-
gynna värpa och kallades dagen för "Mattes med gåsar-
ägget". Vad som i synnerhet var helsosamt för de stör-
re fäkreaturen och hästarne, var att de dagligen om
vintern släpptes eller ledades ut till vattning. Kalvar
får och svår fingo dricka inne. Men det var ibland be-
svärligt med ishalva, regn och snögrä, då de ej ville
dricka. Några var "is-lönda" och ville ej röra det
kalla vattnet. Min Mor-Mor omtalte att 1808 och 9,
om vintern blev sådan köld, så alla vatten och även
brunnarne bottenfröso i det närmaste, så att intet vat-
ten kunde anskaffas till kreaturen. Snö var der o-

färdligt mycken, om det förslog ej att smälta
snö, för der blev ej mycket vatten av snön vid smält-
ning, så det kunde endast räcka till hushåll och
smädjuren. Därför måste de driva sina kreatur
en gång om dagen, så vid bäddet tillät, till sjön,
(Öresund) för att dricka det salta hafsvattnet,
som med stort besvär måste halas upp genom
den mer än halv-alns. tjocka isen, och så vägen
mer än en halv mil från Buskeröd till sjön, och
snödriver flerstädes, så stora att tunnlar gjordes
till genomgång för folk och kreatur. Innars var
ju landet ej mycket ut-dikat i den tiden och var
der midt i byn ett stort vattenområde som kalla-
des "Boskrai floo", men då bottenfusen Tjurhåll
Det vanligast genom tur och ordning i byarne. Men
var det en liten by och få kreatur, så hände ofta, att
ett par byar vore överens om att tillsammans bilda

ett fjurhållare-lag, och då gick det i tur omkring
i bägge byarne, men en mindre bonde, kunde också
selwa befriad från att hålla fjur, om han ville be-
tala sin andel efter byalagets antal kor räknat, för
vintermånaderna till fjurens underhåll efter 16 mark
er godt hö om dagen. För varje kor som kom till fjuren
betaltis en daler. Fjurens foterhö skulle dö och då fuk-
tas med salt-lake. Ryktas väl, godt vatten, helst rin-
nande, men nödgades man begagna dammvatten, så
borde det då och då kastas i sådant vatten en kappe salt
eller mera, vilket dödar iglar och en del andra insek-
ter, som annars kunde komma i honom. Skugga för
solhettan borde förskaffas antingen genom långa skjul
med tak, eller plantering av lövträn, varunder han såväl
under solhettan som regn och oväder, kan skylla sig.
Man fick inte låta fjuren äta fruset gräs, medan det ännu
är frosten var vitt, ty det behömv honom ej väl. År

ljuren ej muntar, så givdes honom en kappe malt,
gröpat, och något rågkli, samt ett par ägg-gular,
vispad i 2 kannor vatten, och stillas honom inne
om natten med hö. Sedan släppes han på ett särskilt
rum till kon. Emellan tjänstgöringen kan fjuren
gå hos oxarne i bete. Springnings-tid; eller tillsläpp
ningstid passade var och en som han vill hava kalvho
till, så att de ej komma att halva alla på en gång. Den
kalv, som kommer vid advent eller jultiden har så mycket
för de senare ankommande, att han blir mera stadga,
och vuxen innan han kommer på betet, och tål således
vid första gräset, bättre än de senare spädare. Vill en
ko ej laga fjur, så bör man giva henne en bit stä, som
en handsbredd, av ett halvt-löpe, ostlöpe, i litet malt.
I Island botas en ovillig ko, bara med att släppa en an
nan ko, jemte henne till fjuren. Några brukade att
stöta korallbär och giva kon in i mjöl, så blev kon brunst

eller ahlknopp, brandpat onalt, horn eller hape. När en
ko ledde till fjuren var ju nog bra om hon ledde över nå-
got stål, men värre var om hon hade oturen att möta
ett fruntimmer först, eller någon allmänt host-trollgubbe
eller trollkärning, eller någon som hade onda ögonfrågor
som avundas) även när man ledde hon hem igen. Det
hjelpste om man spottade efter den personen, men var det
trollgubbe eller trollkärning, var det bäst att röka hon vid
hemkomsten, med Älva när (Älvanäver), eller ge hon inen
levande groda (ej padda) och slå kallt vatten över ländkors-
et på hon. När en ko gick över den vanliga uträknare tiden
sen hon skolat halva, så bleve det en tjurkalv, och fräst
om. När längre innan en ko halvad kunde man ej till
säkerhet bestämma vilket kön. Halvning. När en ko
skulle halva bereddes åt henne ett bra mjukt och löst
läger i hennes vanlige bås, då halvningen gick till på
samma sätt som nu, och sällan inträffar misskällig-

heter i den tiden därför att kreaturen fingo kom-
ma ut en gång dagligen till vattnet, samt fingo nytt
ig motion, som rumra ej (på de större gårdarne åtminste
nu) kommer i fråga, eller kommer dem till del, när de
stå hela vintern stilla och vatten pumpas till dem i kubb-
an. Inga främmande personer finge närvara vid kal-
ningen, utan endast husets folk, och helst ej många, men
om det skulle anses svårt att halva så gavs hon $\frac{1}{4}$ lod bär-
vergäll, 2 lod vittlök, 1 lod borax i mjölkollar och ett stop var-
mt öl. Men var det ej rätt vänt med halven, och folket
ej själv kunde, så fick man någon i byn, till hjälp, som
var praktiserad med sådant. Vittlök ansågs även driva
på efter börd. Hon fick en hake salt sill, en kanna
ljumt vatten med mjöl och litet hö, och fick ej fodras
starkt den första veckan efter kalningen, ej heller gå
ut till vatten, utan fick kylslaget (ljumt) vatten med
något mjöl, inna. Några brukade, att den som skulle

mjölka hon förste gång efter kalningen, hade ett stycke grovbröd med sig och gav hon att äta. Jag hörde aldrig mina Fars och Mors föräldrar omnämna några vid-
skepliga ceremonier, som skolat iakttagas för skyttande
av ko, kalv eller mjölk. Men vid skapelsen var ej så all-
män, utan några kanske brukade och de flesta icke.
Och de som icke brukade vid skapelsen hade inte hel-
ler mycket reda på vad de vidskeplige gjorde. Alla
kor stodo någon tid under året sina ("säna"), men inte
alla på en gång. Den sämsta ko jag hörde min Mor-
Mor omnämna, var en "undantagsko", som hon haft, "ty,
sade hon "de va en ulöckeli ko, för hon sto sju och
tjugo ugor (veckor) sän". d. v. s. hon mjölkade ej på 27 ve-
ckor före kalningen. Vanligaste kalningstiden var
om det kunde ställas till så, om tiden strax försjöl
men sinet id inträffade vid alla årtider, i synnerhet om
vintern vid dåligt underhåll. Kalven tog man ibland

till hon och lät henne slicka den, genast han var fört,
var efter den släpptes i en kätte och fick intet att
dricka för än han torhat, men då fick han endast
ett gvarter eller mindre av kons råmjölk lium, och
den första veckan skulle han ha tre gånger om dagen
så ofta som det mjölkeads, samt ökades portionen
för varje dag något. Om kalven fick dricka 1 ex 1 stopps
($\frac{1}{3}$ liter) mängd mjölk genast, så bleve han sjuk och dör.
Den första mjölken kon mjölkar efter kalvningen
kallas "råmjölk" och förblir det så intill det nionde
målet (3 gånger dagl.) alltså i 3 dagar, men mjölkas fyra
gångar dagligen, blir 9:de målet om 3 dagar, in på 3:de.
Lå länge mjölken var "rå", dugde den ej att äta, utan
den bleve kokt, eller bakad. Man brukade koka den ibla-
nd om man mjölk, då råmjölken i visspatas, liksom man
visspar mjöl även i, och kokas under omröring. Då talar
den i små kulor, likt ärtor, som "knirkade" ett slags gnidande

Skåne öron Småland
Kungälv öron Lännebo
Wästerg
1778/1734 öron Håmunda

1780 ber. av Emil Jönsson
Född 1861 i Västerby

4162

80

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Gjordes under fönderna när det äts, och kallades "Kala-
dans". Ett annat sätt var att blanda dubbelt så mye
-ken annan mjölk i råmjölken och hålla allt i ett
-kerkrus som sättes i vatten och bringas vattnet i kokning
till dess mjölken stelnat eller "läpts". I blandningen
ingår socker, kanel, något litet siktmjöl. Sådant
kallades för "krus-kala-dans". Ett tredje sätt var att
taga $\frac{1}{3}$ rå- och $\frac{2}{3}$ sötmjölk, ägg-gulor, socker, kanel och
något mjöl, samt ha det i tennfat som sattes i en uppe-
-hettad bakugn, (ty stekugnar i järnspisar fanns ej då).
När i ett sådant fat mjölken genombakts och stelnat
togs den ut ur ugnen, beströddes på ytan med ränder av
malen kanel, så blev det en fin "kale-mad" till en barn-
sängs-kvinna. För att blanda måste mer än en ko
mjölka. Men om vintern kunde råmjölken gömmas
se nio målen över, tillk sammas ko mjölka äter sötmjölk
att blanda med till "Kala-dans". Köpa av kreatur

Inlämnad
Inlämnad till
Kammarkans

Häls
Vasby län

4162

E. Jönsson
1934

81

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Marknader, för kreaturshandel hade varit i
Brunnby Prästgård i gamla tider, men när deluppl
hördes dem vid vet jag inte med säkerhet, men jag vet
att i Engelholm och Helsingborg var marknader år
1829 och syns i almanackan varit i Engelholm den
27 mars, 10 juni och 25 september. I Helsingborg den 17 m-
ars, 28 juli och 6 te oktober. I Höganäs var också kre-
atursmarknader sista lördag i april och oktober så
långt tillbaka som 1850, men upphörde så småning-
om vad handel med kreatur beträffade. I dessa båda
grannstäder, Engelholm och Helsingborg, försiggick den
meste kreaturshandeln. Dit ledde bönderna sina krea-
tur och sålde dem, men köpa tror jag inte de gjorde, de-
före att de själva födde upp, såväl dragare, som kor och
andra djur. De penningar de förskaffade sig, genom för-
sälva kreatur, voro också nästan deras enda contanta
inkomst i den tiden. Kringkörande hemmaslagare

köpte upp många kreatur. Han hade vissa tecken på goda djur t. ex. Kännetecken på en berdjur: 1. Huvudet stort, långt, men ej smalt över munnen. 2. Pannan bred och krusig, med virvel gående och luvviga hår, väl täta, mer sträva (strä) än mjuka. 3. Hornen tjocka, svarta vid roten, med vita spetsar, bredt åtskilda, vettande (riktning) helst framåt, men raka. 4. Öronen styva, mest upprättstående, fina, tät och månghårig, stora och öppna, tjocke invid huvudet, och ej långt ifrån hornen. 5. Ögonen stora, muntra och snörka, stå likasom stinda, och spända, upphöjda, gricka och glänsande. 6. Munen tjock och litet gropig mellan näsborrarna, svart eller svartbrun, hård och fast, knottig som chagrin, alltid kall och liksom litet fuktig. 7. Munen stor, vid och bred. 8. Tänderna vita. 9. Halsen väl lång, bred och tjock ner mot bringan; hård tvärlöver, huden skrynkelig, imellan bogarne nedöver bringan hänger inemot eller till knäna, len, mjuk och småhårig.

10. Ryggen rak, rundaktig, ett godt handtag tvärt över, håren något sträva, i små virvlar gående, något längre än på den övriga kroppen. 11. Buken stor, men ej djupt hängande. 12. Benen räta och stadiga, frambenen kortare och tjockare än bakbenen. 13. Fötterna fyllda, runda och raka. 14. Lår och bogar breda och fasta. 15. Ellövarne stora, breda och rätt sammanliggande. 16. Svansen ju längre ju bättre. 17. När han går bör han höja och sänka halsen och huvudet för vart steg.

Kännetecken på en god ko. En god ko bör hava:

1. Små horn, eller ock inga. 2. Djuret eller guret sliddrigt, när hon är nyss mjölkad. 3. Mjölksådror, och mjölkborrarna, stora. 4. Lågbent och långsträckt, väl buktig, samt synas snål, och just sysselsatt med att äta. 5. Färgen mörkbrun. Håller hon sig, derjonte mager utan att vara sjuk, är det tecken att hon lägger mer på mjölken än på hullet, och aktas god i

män derefter. Hännetecknen på en god halv.
En god halv bör hava 1. Släta och onjuka hår.
2. Wiveln sitta närmare nacken än stjertens
3. Böja ryggen ledigt, när han med handen sakta
strykes, och sätta huvudet högt upp, samt resa upp
öronen, se stundt ut då man kommer till honom
samt hava åtminstone 8 tänder. Den som sålt
en ko eller häst, fick inte gå och följa ut köparen
på vägen från gården, ty då bleve han osmidlyc-
kan för sådana kreatur der hemma. Kom man
hem med ett nytt kreatur, så om det var ocar, bor-
de man ha tömmen, och häst, borde man helst
ha grimman, men åtminstone grimskäftet som
han varit bunden med. En ny ko skulle ha ett
stycke bröd av den som skulle onjölka. Köptes en
gris, skulle han ha några strå av "svina-läran" (balon,
reden, liggplatsen) ifrån svinahuset, med i påsen, när

han bars till sitt nya hem, och de strån av "lären", läg-
gas i nye hättens strö. För öfrigt skulle nykomna
djur smekas och väl behandlas att de snart vande
sig vid sina nya husbönder, ägare, eller skötare.
Men djuren, i synnerhet hästar, hundar och katter
kunna ha en förunderlig, tränad och hägkomst av sitt
förra hem. T. ex. Min Farfar köpte en vit märke
i Danmark, midt emot Höganäs. Han bodde vid
Äresunds-sidan av Långaröds by. Märkan blev dräg-
tig, (i fol), men en dag hon släpptes ut, smög hon ästa-
d och stod ingenstades att finna. Om några dagar
kom bud att märkan var kommen till sitt förra hem,
och fölat der, allt väl. Hon hade simmat över sundet
som är mer än mils-bredt, mellan Höganäs och Hornbäck
eller Gylleläge, oaktadt hon var så när föbningen. Hon
hemtades tillika med fölet, hem i en stor båt. Äret
derpå, eller nästa gång hon skulle föla, gjorde märkan

alldeles på samma sätt igen, och måste hemtas, men sen vaktades hon nog när hon nästa gång skulle följa, men det var ju ett alldeles enastående kraftprov och prov på hemkärlek hos djur. Hos hundar och katt-
-or har jag, som flyttat själv till 3:de boplatz, sett rörande prov på dessa djurs kärlek till sitt förra hem. Vid hemma-handel med kreatur brukades, i syn-
-nerhet vid hästhandel, men ofta även annars, att då som vanligt ej en "affär" ej just hastigt kom till stånd, att säljaren bjöd köparen på "högse-skål" av kaffe
beräknin eller öl, för att denne skulle bli mera "livad" genom icke alenast trakteringen utan även av resone-
mentet under tiden. Kreaturshandeln i Småland gick aldrig till på det viset som i Skåne. I Små-
land för femti år sen, var det böndernas huvudnäring att handla med stutar, oxar och kor, och hade nog så varit för ännu längre tid tillbaka. Små-

ländigarne själva sade: att marknadsdagarne
voro av överheten förordnade dertill, att folk skulle
på de dagarne "lura" varandra. Aldrig troddes vad en
människa sade på en marknadsdag, om än det var
sant. Inget köp kunde avslutas utan prutning, och
det som slutligen stod mellan på köparens bud och säl-
jarens begäran, det skulle "rivas" mitt uti, om det så
kunde bli handelt av. Därför, så snart rösterna (köparen
och säljarna) blevo högljudda och köparen räckte handen e-
mot säljaren, samlades andra personer för att "mäkla",
d. v. s. förmå köparen att bjuda högre och säljaren att
slå ned på priset, samt slutligen, när ej mer ruckas kun-
de å någondera sidan, föreslog mäklaren att "riva", d. v. s.
delat mitt i te skidnaden och om kontrahenterna (säljare
och köpare) voro ovilliga dertill, så togo "mäklarne" köparens
och säljarens händer och ville med våld göra deras handslag
på "riemningen". Lyckades det att få händerna, trots motstånd

att mötas i handslag, så nedgavs parterna vanligen att
handeln var skedd. Så många som hörde på, slog också
sina händer och "hättor" på de handlandes handslag till vitt-
ne och bekräftelse. Om ej prutning vid en handel före-
kom, och ändå blev handel av, kallades det för "knute-köp",
vilket i allmänhet ansågs olyckligt. Om en person t.ex. be-
gärde 300 kronor för ett par stutar, och köparen genast
säger: "det får du." Nej, då drar sig genast säljaren till-
baka och ändrar sig, för han tänkte: "Hade jag begärt mer
så hade jag fått mer, när han inte prutade, men han ju
ej få mer än man begär. Hade nu köparen prutat, så
kunde det blivit utsigt till handel om säljaren slagit
av något på priset, men när han hörd vad som begärdes, blev
det omöjligt. Om en handel äntligen kommit till stånd
så togs "hättorna" (så kallades huvudbonaden av de gamle Småländ-
ingarna) av och sloas ovanpå handslaget och så många som
kunde passa på att slå på med hand eller "hätta" ovanpå

så borde säljaren bjuda dem på kaffe och kakor, eller
lemonad. Handpeng skulle alltid genast betalas, helst hela
köpesumman. Således t. ex. när 7 personer hade slagit hättor
na, eller åtminstone händerna, ovanpå de två handlandes
händer, blevo även dessa, ävensom mäklare, inbjudna, till
lika med köparen, men så dessa fyra råka i förbigå-
ende på bekanta "go vänner, rappa de dem i armklågen, och
säg: du kan gerna gå med, vi ska dricka kaffe. Då det vis-
et måste säljaren hålla god min i claktspel och betala
för 12 st 14, i stället för sex personer. Som således hände att
många sällade sig till, när kaffe köps, men det var ju
ändå ej så särdeles ruinerande, ty det kostade 10 öre koppen
av kaffe, med en bulle och en kringla. Men så förklarades
hur kaffet på Nöttja marknad kunde fås för så billigt.
För det var därför att en bränd kaffeböna sattes i baken på
en "fröa" (gröda) som släpptes ut i den förbiflytande ån
vid marknadsplassen och så var kaffet färdigt att endast